

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת דברים, תשע"ב
מספר 977

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אפיונו של ספר דברים שמעון אליעזר הלוי ספירו

קריאה, אפילו שטחית, של ספר דברים מגלה שהחומש הזה שונה מקודמיו בסגנון, בתוכן ובשייכותו למשה.

סגנון

ככלל, סיפור התורה כתוב בגוף שלישי. דהיינו יש מי שמספר – "בראשית ברא", "ואלה שמות", "ויקרא אל משה" וכו'. ספר דברים פותח גם הוא בצורה דומה: "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה" (א:א), אך לאחר מכן ברוב פרקי הספר כתובים דברי משה בגוף ראשון: "וַאֲמַר אֲלֵכֶם בְּעֵת הַהוּא" (א:ט); "וַאֲקַח" (א:טו); "וַאֲצַוֶּה" (א:טז); "וַיִּיטֵב בְּעֵינַי הַדְּבָר" (א:כג) ועוד.

ספר דברים הוא בעיקר סיפור במילותיו של משה. המשפט השכיח והמוכר כל-כך לקוראי התורה: "וַיִּדְבֵר ה' אֶל-מֹשֶׁה לְאמֹר", אינו מופיע! עובדה זו הביאה את ר' יצחק אברבנאל לשאול: שאלתי ובקשתי אם משנה התורה אשר שם משה לפני ישראל רצונו לומר "ספר אלה הדברים" היה מאת ה' מן השמים והדברים אשר בו משה אומרם מפי הגבורה כיתר דברי התורה, מבראשית עד לעיני כל ישראל, או אם ספר משנה התורה הזה אומרו משה מעצמו חברו ואמרו כמבאר מה שהבין מהכוונה הא-לוהית בביאור המצוות?¹

התשובה נמצאת כבר בפירוש הרמב"ן:

וכבר נאמרו לו כולן (החלקים ההלכתיים) בסיני או באוהל מועד בשנה הראשונה, אבל לא נכתבו כולן בספרים הראשונים... והזכיר "הואיל מֹשֶׁה בָּאֵר" (ה) להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו ה' בזה.²

מכאן שכמה מן המצוות שנאמרו למשה באותה עת נשמרו בבחינת "תורה שבעל פה", לפחות בזיכרונו של משה, עד שהגיע העיתוי הנכון להעלותן על הכתב. למשל, הדיבר הרביעי על השבת במעמד הר סיני, "שמור וזכור", נשמע עפ"י חז"ל כמושג אחד, אלא שבלוחות הראשונים נכתב "זָכוֹר אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת" (שמ' כ:ח), ואילו "שמור" וכל משמעותו ההלכתית נשמר כתורה שבעל פה עד שנכתב בלוחות השניים (דב' ה:יב). אך השאלה של אברבנאל נשארת עדיין בחלק הפילוסופי והפואטי של הספר, כמו שני הנספחים – שירת "האזינו" ופרשת "וזאת הברכה": האם הן פרי יצירה של משה עצמו? לזה יש פירוש מבריק ואמין מאת אברבנאל עצמו: משה רבינו אמר הדברים האלה וביאר המצוות שנזכרו פה לישראל לצורך פרידתו ואחרי שהשלים לאמרם רצה הקב"ה שיכתוב בספר התורה כל זה כפי מה שאמרו משה, ואולי הוסיף בהם הגבורה טעמים ודברים בזמן הכתיבה.³

כלומר, מפשוטם של מקראות נראה שאת רוב ספר דברים אמר משה ביזמתו, ובעיקר את נאומי הפרידה שלו. אבל לפני מותו נצטווה משה לכתוב את נאומו וגם להוסיף להם את שירת "האזינו" ואת פרשת "וזאת הברכה". ולכן, אף על פי שבמקור היו הם "הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה" (א:א), הרי על ידי מעשה הכתיבה,

* ד"ר שמעון אליעזר הלוי (Shubert) ספירו הוא בעל קתדרה ע"ש אירווינג סטון במרכז ללימודי יסוד ביהדות. לאחרונה יצא ספרו *Aspects of Rabbi Joseph B. Soloveitchik's Philosophy of Judaism* (Ktav, 2009).

¹ פירוש התורה של ר' יצחק אברבנאל, הקדמה לספר דברים.

² פירוש התורה של הרמב"ן, הקדמה לספר דברים.

³ הקדמה של אברבנאל, שם.

כשהיה משה בהשראה נבואית עמוקה של "פֶּה אֶל-פֶּה אֶדְבָּר-בּוֹ" (במ' יב:ח), עלה הטקסט של ספר דברים כולו לדרגת קדושה וסמכות כשאר ספרי התורה.

תוכן

השינוי בתוכנו של ספר דברים משאר ספרי התורה בא לידי ביטוי גם בשם "משנה תורה" (דב' יז:יח), המתפרש ע"י רבים כמובן "שאינו אלא חוזר ושונה מה שלמעלה"⁴. הרמב"ן מפרש (שם): ענינו ידוע שהוא משנה תורה, ובאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצוות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כוהנים ולא במעשה הקורבנות ולא בטהרת הכוהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם... אבל לישראל יזהיר המצוות הנוהגות בהם פעם אחר פעם להוסיף בהן ביאור ופעמים רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות ועוד יוסיף בספר הזה קצת מצוות שלא נזכרו כלל. לפי הרד"צ הופמן, אפשר לחלק את עיקר תוכן הספר לשלושה נאומים, שכל אחד מהם הוא יחידה בעלת נושא משלה:⁵

הנאום הראשון משתרע מפרק א:ו עד ד:מ, והוא בעיקר **תוכחה**.

הנאום השני נמשך מפרק ד:מד עד כו:יט ומדגיש את **המצוות**.

הנאום השלישי נפתח בפרק כז:ט ומסתיים בפרק ל:כ ונקרא נאום ה**ברית**.

ברם הנצי"ב רואה את המיוחדות של ספר דברים בהיותו "ספר מוסר". כוונתו שהקורא מרגיש שדווקא בספר הזה משה עושה מאמץ מיוחד לא רק ללמד את העם מה לעשות ואיך לעשות, אלא לשכנע אותו ולעורר בו את הרצון לקיים את המצוות מתוך תחושת גאווה של שייכות לעם שנבחר לעבודת ה' בארץ המיוחדת. הנצי"ב מבטיח "שהמדקדק יפה בדברי מוסר שבזה הספר, שיצא מפי משה רבינו ברוח קודשו, ימצא כל איש לפי ערכו דבש וחלב"⁶.

שייכותו למשה

יש ראיות חותכות לכך שבעבר נודע ספר דברים בשם "ספר משה"⁷. לדעתי, השם הזה משקף לא רק את העובדה הברורה שספר דברים הוא אכן "הדברים אשר דבר משה", אלא שבמובן מסוים הוא "ספר משה", שממנו יכולים ללמוד הרבה על האופי האישי של האיש משה, על חכמתו ועל מוסריותו. כלומר בתוך הטקסט יש רמזים על אישיותו של המחבר. ואף שכבר קודם לכן כבר למדנו הרבה על אישיותו, על נכונותו להתערב כדי לעזור לאחרים,⁸ על מסירותו ואהבתו לעמו,⁹ על תחושת העצמאות העזה שלו והחלטתו לעשות דברים מדעתו,¹⁰ ועל עדות התורה עליו שהוא "עֲנִיּוֹ מְאֹד מִפְּלֵי הָאָדָם אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה" (במ' יב:ג), הרי דווקא בספר דברים יש לנו דוגמאות מאלפות איך העביר משה מסר מוסרי באמצעות מעשיו וביטוייו:

דוגמה א: על סיחון מלך האמורי קיבל משה פקודה: "קומו סעו ועברו את-נחל אַרְנֹן... הַחַל רֶשֶׁת הַתְּגֵר בּוֹ מִלְחָמָה" (ב:כד). אך מה עשה משה? הוא שלח מלאכים אל סיחון ושם בפיהם "דברי שלום". רק כשיצא סיחון נגדם למלחמה, נלחם בהם ישראל. בעקבות אירוע זה נתקבל חוק כללי במשפטי מלחמה: "וְנִקְרְאָתָ אֵלֶיךָ לְשָׁלוֹם" (דב' כ:י).

דוגמה ב: יש סיפור נפלא במלכים ב' (יד:ו) על אמציהו מלך יהודה: "וְאֶת-בְּנֵי הַמְּפִיִּים לֹא הִמִּית פְּתוּב בְּסֶפֶר-תּוֹרַת-מֹשֶׁה אֲשֶׁר-צִוָּה ה' לְאֹמֵר לֹא-יּוֹמְתוּ אֲבוֹת עַל-בְּנֵים וּבְנֵים לֹא-יּוֹמְתוּ עַל-אֲבוֹת כִּי אִם-אִישׁ בְּחֻטָּאוֹ יָמוּת יוֹמָת" (דב' כד:טז). כנראה שבימים ההם לא הייתה ברורה דייה גישת התורה בעניין הזה, אולי בגלל הדיבר הידוע "פֶּקֶד עֲוֹן אָבֹת עַל-בְּנֵים... לְשֹׁנְאֵי" (שמ' כ:ה), ונשאר אם כן לפנות לתורת משה להבהרה.¹¹

דוגמה ג: עיקר הדין של עבד עברי כבר הובא בתחילת פרשת "משפטים" (שמ' כב:ו), אבל כשחזר משה על המצווה הזו, הוא הוסיף דבר חשוב מאוד, נדיב מאוד ואנושי: "וְכִי-תִשְׁלַחְנֶנּוּ חֲפָזִי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנֶנּוּ רִיקָם: הַעֲנִיק תְּעַנִּיק לוֹ מִצֵּאֲנֶךָ וּמִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ אֲשֶׁר בְּרַכָּךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִתֶּן-לוֹ" (דב' טו:יג-יד).

נכון שאיש לא ידע את מקום קבורתו של משה, אבל נכון גם שבמובן מסוים משה רבנו לא מת, והדים של אישיותו המיוחדת ובעלת ההשראה נמצאים עד היום בין פרקי ספרו, **ספר משה**, ספר דברים.

⁴ עיינו "העמק דבר", פירוש לתורה מאת ר' נפתלי צבי יהודה ברלין מוואלאז'ין (הנצי"ב), פתיחה לספר דברים.

⁵ פירוש הרב דוד צבי הופמן על ספר דברים, תל אביב, תש"ך, הערה מוקדמת לספר דברים, דף י"ז.

⁶ שם. הנצי"ב מצביע במיוחד על פסוק כמו "וְעֵתָהּ יִשְׁרָאֵל מָה ה' אֱ-לֹהֶיךָ שָׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם-לְיִרְאָה אֶת-ה' אֱ-לֹהֶיךָ" (דב' י:ב).

⁷ ראו נחמיה יג:א; דבהי"ב כה:ד; לה:יב, ועיינו בספרו של אברהם יהושע השל, תורה מן השמים באספקלריה של הדורות, לונדון וניו-יורק, תשכ"ח, ספר שני, דף 219.

⁸ שמ' ב:יא-יד, יז.

⁹ שמ' לב:לב.

¹⁰ רש"י על שמ' יט:טו, ועל דב' לד:יב. ראו השל שם, דף 123.

¹¹ עיינו ברכות ז.